

кодексов как весомого источника к истории чтения книг во время использования по непосредственному предназначению.

Ключевые слова: Иерусалимский устав, рукописный Устав, XVII в., кодикология, рукописные исторические источники, Кодекс, Институт рукописи, Национальная библиотека Украины имени В. И. Вернадского.

Stanislav Voloshchenko. Jerusalem Typikon: Codicology Study the Copies of the 17th Century from the Collection of the Institute of Manuscript of the VNLU. The article deals with the complete codicology study of the twelve Cyrillic copies of the 17th century of Jerusalem Typikon from the collection of the Institute of Manuscript of the Vernadskyi National Library of Ukraine. The research also covered the format of the codices, the page-layout for finding out the reader's preferences. The author describes the palaeographical features of the hands. The article studies the decorations of the covers. The author names the dates, places, materials, constructions, techniques of decorations, and analyses the depictions on covers done with different bookbinders' instruments. The most important part of the research was the condition study of the codices and the processes of the repairing during the active using at the churches. This examination shows that the copies of the Jerusalem Typikon of the 17th century were actively read and used.

Key words: Jerusalem Typikon, manuscript Typikon, 17th century, codicology, manuscript historical sources, codex, Institute of Manuscript, Vernadskyi National Library of Ukraine.

Стаття надійшла до редколегії
08.06.2018 р.

УДК 1(477)(09)+262

Павло Юрчишин, Руслан Білозьоров

Протопресвітер Гавриїл Костельник в оцінках сучасників та дослідників: історіографічний аспект

У статті в контексті основних подій життя та діяльності протопресвітера о. Гавриїла Костельника схарактеризовано основні напрями його діяльності, розкрито маловідомі факти біографії й подано аналіз оцінок сучасниками його діяльності, філософських і богословських поглядів та висвітлено неоднозначність оцінок дослідниками особистості Г. Костельника, його ролі в суспільно-політичних процесах у Галичині в між- і післявоєнний періоди; окреслено основні напрями та проблеми подальших досліджень.

Ключові слова: контроверсійність, УГКЦ, національно-визвольний рух, «Ініціативна група», протопресвітер, філософ, богослов, міжконфесійні відносини.

Постановка наукової проблеми та її значення. Сучасний стан розвитку історичної науки в Україні відзначений прагненням дослідників переосмислити наявні в історіографії оцінки, відмовою від певних історичних стереотипів, висвітлити та дослідити нові події, явища, історичні персоналії з притаманними йому тенденціями людиноцентризму, тобто вивчення історії крізь призму життя й діяльності окремих особистостей, що створює необхідність аналізу оцінок їхньої діяльності як дослідниками, так і сучасниками. Поява під час вивчення минулого персоніфікованого підходу створює умови для ліквідації стереотипів про непересічних діячів історії України, що сприяє розвитку історії як науки в цілому. Варто зазначити, що використання персоніфікованого підходу не спрощує вивчення окремих історичних діячів, а лише поглиблює розкриття різних аспектів контроверсійності їхнього портрета. Історія УГКЦ як складова частина історії України має діячів, які не вписуються в «проскурове ложе» односторонніх характеристик, а вимагають усебічного аналізу їхнього життя та діяльності. Ґрунтовне й комплексне вивчення біографії діячів, оцінки роботи яких не були й нині залишаються неоднозначними і які були авторитетами для значної частини передової української еліти, – суспільно важливе завдання сучасної української історіографії, оскільки саме така особистість відіграла вирішальну роль в історії УГКЦ другої половини ХХ ст., вплив якої відчувається й нині. Безумовно, одним із таких діячів був священник УГКЦ, очільник «Ініціативної групи» та Львівського церковного собору 1946 р., протопресвітер РПЦ, філософ, публіцист і педагог о. Гавриїл Федорович Костельник. Тому актуальним та науково важливим є

дослідження життєвого шляху протопресвітера о. Гавриїла Костельника, критичний аналіз його інтелектуальної спадщини, вивчення оцінок особистості діяча сучасниками й дослідниками різних періодів і напрямів української історіографії.

Мета статті – комплексне висвітлення оцінок сучасників та дослідників різних напрямів діяльності протопресвітера Гавриїла Костельника.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Історія УГКЦ переповнена подіями, які неможливо трактувати однозначно, зокрема показовим є утворення УГКЦ як окремої конфесії, як відповідь на нерівноправне становище української національної конфесії в католицькій Речі Посполиті. Насамперед варто згадати Берестейську унію 1596 р., унаслідок якої частина тогочасної української еліти, прагнучи зберегти свої привілеї та привілейоване становище, під тиском польської державної влади була змушена приєднатися до Римо-католицької церкви, у результаті чого згодом утворилась Українська греко-католицька церква (УГКЦ). Потрібно в цій ситуації пригадати також і Ужгородську унію 1646 р., через яку православних українців Закарпаття також насильницькими методами залучено до католицизму на умовах Берестейської унії, знову ж таки, але вже під тиском католицької угорської влади. Усі ці дії викликали спротив православного населення, що детально описано в історичній літературі. Із цих причин усі козацькі повстання XVI–XVII ст. проходили під гаслами оборони православної віри, що відображено, у тому числі, й у творчості українських письменників, зокрема Т. Шевченка. Усі ці історичні реалії, уключаючи політику держав, у котрих унаслідок різних історичних обставин опинились українські землі, мали наслідком цілком зрозуміле негативне сприйняття у свідомості та ставлення українців православного обряду до греко-католицизму. Проте подальші процеси в українських землях, особливо Західної України, зміна ролі в них УГКЦ і її очільників, вимагають нових підходів до дослідження історії УГКЦ та її діячів, особливо стосовно подій XX ст.

Одним із найбільш авторитетних й освічених священиків Української греко-католицької церкви в Західній Україні та переконаним прихильником української національної ідеї був протопресвітер о. Гавриїл Костельник, який ніколи не стояв осторонь політичних і культурних подій, сучасником котрих був. Контroversійність оцінок науковцями його особистості й діяльності, на наше переконання, зумовлена всією неоднозначністю історичного періоду, на який припадають життя та творча й церковна діяльність Г. Костельника. Протопресвітер Гавриїл Федорович Костельник народився 15 червня 1886 р. у давньому українському поселенні Руський Керестур, що належало в цей період до південної Угорщини. Деякі автори подають як місце його народження с. Бачки в Хорватії. Батьки – Федір та Анна з дому Макаї – були українськими селянами, сповідували греко-католицьку віру. Із шести дітей у сім'ї (а це брати Михайло, Янко, сестри Марія, Юлія та Гелена) лише Гавриїл здобув освіту. Після сільської початкової школи Г. Костельник закінчив хорватську гімназію в Загребі, у 1906 р. розпочав тут же вищі теологічні студії. Суперечливі умови, у яких опинявся мислитель упродовж життя, загартовували його характер, робили його переконання ґрунтовнішими. Найбільшою складністю в неупередженій оцінці життя й діяльності Г. Костельника сучасниками та дослідниками є його не менш суперечливі, на перший погляд, ідеї й дії [2, с. 62].

Життєвий шлях о. Гавриїла пов'язаний із суспільно-політичними процесами, які охопили Східну Галичину в міжвоєнний і післявоєнний періоди. Так, перебуваючи під впливом визвольних змагань українського народу в умовах Української революції (1917–1921 рр.), як зазначає Д. Лагудза, Г. Костельник пише поему «Встань Україно!», у якій чітко висловлює свою підтримку українській національній ідеї. Поетична збірка, що з'явилась у Львові в 1918 р., складалась із 12 поезій, у яких ідеться про поневолену під польським і російським ярмом Україну. Як зауважували тогочасні критики, Гавриїл Костельник одним із перших серед галицького духовенства під час Першої світової війни своїм запальним словом закликав народ прозріти й піднятися з колін [5, с. 49].

Варто зазначити, що однією з граней життєвого шляху такого активного релігійного діяча, як Гавриїл Костельник, є його філософські й богословські шукання, які були сповнені його власним досвідом та осмисленням подальших перспектив розвитку Української греко-католицької церкви. Потрібно вказати, що майже всі свої богословські й філософські твори Г. Костельник писав, перебуваючи на посаді помічника священика Преображенської церкви о. Володимира Садовського – викладача духовної семінарії, відомого противника латинізації церковного обряду в українській церкві. На сторінках редакovanого Гавриїлом Костельником журналу «Нива» о. Садовський виступив із пропозицією спалити всі зіпсовані латинськими доповненнями уніатські богослужбні книги й замінити їх візантійськими, східними.

Суперечка між Сходом і Заходом у християнській церкві була дуже актуальною для греко-католицької церкви в Україні у 20–30 рр. ХХ ст., оскільки саме в Галичині під впливом політики Другої Речі Посполитої та за підтримки Ватикану знову посилювалися спроби повернути місцеве українське населення до римо-католицизму.

Гавриїл Костельник, як зазначив дослідник Д. Тамаш, був талановитим проповідником. Його високого наукового рівня проповіді слухала вся львівська інтелігенція та освічена молодь. Проповідь Г. Костельника мала не так апологічний чи релігієзнавчий характер, як культурологічний чи навіть полемічний, заохочувала слухачів до філософських роздумів. Проповідник був членом-засновником Українського богословського товариства, викладав у Духовній семінарії (1920–1930 рр.) та Богословській академії (1926–1931 рр.) логіку, історію грецької філософії, метафізику, психологію, християнську соціологію й філософію, виконував обов'язки катихита учнів I, II реальної школи, філії Української державної гімназії, а від 1941 р. – I й II Української гімназій у Львові; школярам викладав догматику, історію церкви, апологетику. Г. Костельник тривалий час був редактором і видавцем журналу «Нива», активно друкувався в часописах «Мета», «Дзвоник», «Діло», «Богословії» та ін. Загальна кількість його праць, наведена професором Д. Тамашем, становить 261 назву (близько 4800 стор.) опублікованих, а також 59 (близько 5800 стор.) рукописів. Очевидно, і ця кількість не охоплює всієї спадщини мислителя, хоча й засвідчує його виняткову працездатність [9, с. 322].

Він, за оцінкою Я. Петрук, належить до мислителів, які значно випереджали свою епоху. Людина глибокої філософської й наукової ерудиції, Г. Костельник умів піднятися над частковими проблемами міжконфесійних відносин і мислити глобальними інтересами церкви та суспільства. Його хвилювали питання «культурної притомності» УГКЦ. Показовою в цьому контексті є, наприклад, оцінка о. Івана Гриньоха, який стверджував, що Г. Костельник «був відомий зі своїх у теології ліберальних і модерністичних переконань» [3, с. 371], «плоди його творчості на перший погляд вражали своєю оригінальністю, при глибокому аналізі виявилися без глибокої думки і без солідного ґрунту» [3, с. 348], це була людина, «яка перескакувала з однієї ділянки знання в другу, яка пробувала продукуватись на відтинках філософії, теології, літератури, поезії, історії, християнської містики [...]» і «яка не зуміла сконцентруватися на одному полі людських знань» [3, с. 372].

Характерною рисою теологічних поглядів Г. Костельника, на думку хорватського дослідника та академіка Ю. Тамаша, було дотримання саме томістичного напрямку, традиційного для католицької філософії [9, с. 102]. Дослідник і біограф Ю. Тамаш звертає увагу на те, що молодий Г. Костельник свого часу слухав у Львівському університеті лекції засновника Львівсько-Варшавської школи аналітичної філософії (неопозитивізму) Казимира Твардовського, який своєю «[...] логікою відкривав шлях для примирення науки й віри, що давало нові можливості для польських католицьких неотомістів [...], і буде близьким й до поглядів Костельника, який вважав, що віра й наука не суперечать одна одній, а навпаки, взаємодоповнюються» [9, с. 31–32].

У цьому з Ю. Тамашем погоджуються й українські дослідники, наголошуючи, як наприклад І. Мірчук, на тому, що Г. Костельник є прихильником поєднання знання та віри в осмисленні світу людиною, про що свідчить, зокрема, його онтологічна доктрина (тобто пояснення навколишнього світу, першооснови й закономірностей його виникнення та існування), яка спирається на досягнення фізики й інших природничих наук [6, с. 16]. Як прогресивний релігійний мислитель, котрий сформувався в добу тотального захоплення науками, коли популярною була філософія позитивізму, а на черзі – і неопозитивізм, у власних поглядах Г. Костельник виходив із вимог свого часу, розуміючи, що християнська апологетика повинна спиратися на твердий філософський ґрунт, «покликуючись на здоровий розум та на факти досвіду» [6, с. 10]. Водночас, не заперечуючи досягнень науки й заснованого на її здобутках філософського знання, він обстоював велике значення релігії та релігійної віри в поясненні навколишнього світу (природи й соціуму), сенсу та призначення її життя, пов'язуючи цим особистість з абсолютною цінністю – Богом. І в цьому філософ убачав корінь релігійної віри [6, с. 28; 32, с. 17]. На його думку, «релігія є побільшуване скло для [...] пробудження свідомості. Наука і релігія – два окремі світи – тіло і душа, око і розум» [6, с. 46].

Винятком такої майже одностайної оцінки Г. Костельника як релігійного філософа-неотоміста є оцінки в дослідженні О. Гірника, на думку якого, згадані вище вчені без належних на це підстав «вперто хочуть втиснути його в рамки томічної доктрини» [2, с. 66]. Як він уважає, Г. Костельник належав до тих релігійних філософів першої половини ХХ ст., які перебували на порозі нової наукової парадигми –

холоїзму, тому його критика спрямована на попередню, традиційну науку, що внесла у світ механістичний світогляд (фізикалізм), викликавши процес занепаду релігії [2, с. 62]. Саме в механістичному поясненні світу з його раціоналістичною критикою, що «витискає релігію з суспільства і з душі особи», цей релігійний мислитель і вбачав головне джерело розповсюдження атеїзму в ті часи [2, с. 168].

Найбільш адекватною, як зазначає дослідник В. Стеценко, буде характеристика Гавриїла Костельника як багатогранного й самобутнього релігійного мислителя та філософа, котрий поєднував у своїй творчості томістичну традицію з елементами неотомізму, позитивізму, католицького модернізму, а подекуди й містики, що особливо притаманне його антропології. Остання близька й українській традиції кордоцентризму («філософії серця») [8, с. 115].

На кінець 1930-х – початок 1940-х рр. Гавриїл Костельник, як слушно зазначає О. Мірчук, зажив у Західній Україні слави одного з найбільш авторитетних й освічених священиків Української греко-католицької церкви, котрий користувався особистою прихильністю та довірою митрополита Андрея Шептицького. Професор греко-католицької богословської академії у Львові, автор численних філософських творів і релігійних трактатів, літературознавчих і мовознавчих досліджень, праць з історії християнської церкви, Г. Костельник був водночас переконаним прихильником української національної ідеї та одним із найбільш ерудованих інтелектуалів у середовищі УГКЦ [6, с. 24].

Новий етап у житті о. Г. Костельника, як і для всієї Української греко-католицької церкви, пов'язаний зі встановленням у Західній Україні радянського (більшовицького) режиму й поширенням політики державного атеїзму. Крім архієреїв, рядового кліру, чернецтва та найактивніших вірян, які стали об'єктом пильної уваги радянських спецслужб, органи НКВС ретельно збирали відомості про пресвітера Г. Костельника, його вплив на релігійну й суспільну ситуацію в краї, що частково увійшли до архівної справи «Матеріали на о. Г. Костельника (1940–1947 рр.)» [1, с. 137]. Інформатори радянської влади підсумовували, що Г. Костельник – єдиний, хто серйозно розмірковував над сучасним становищем духовенства, аби знайти з нього вихід.

Варто зазначити, що радянська та сучасна російська історіографічні школи в абсолютній більшості позитивно оцінюють діяльність о. Гавриїла Костельника. Так, наприклад, у першій публікації матеріалів про події 8–10 березня 1946 р. увійшли в книгу «Діяння Собору греко-католицької церкви 8–10 березня 1946 року у Львові», виданій українською мовою відразу ж після Львівського церковного собору 1946 р. У «Діяннях...» опубліковано документи, звіт Мандатної комісії, списки делегатів від духовенства й мирян, звернення членів Ініціативної групи, доповіді, вітальні телеграми предстоятелів Православних церков, керівникам СРСР та України. Важливе місце в публікації приділяється доповіді глави Ініціативної групи – протопресвітера Гавриїла Костельника: «Про мотиви возз'єднання греко-католицької церкви с Руською Православною Церквою». Варто зазначити, що в наступні роки в усі ювілейні дати з часу проведення Львівського церковного собору 1946 р. на сторінках періодичних церковних видань з'являлися статті та репортажі, присвячені возз'єднанню греко-католиків із Російською православною церквою. Так, у зв'язку з 35-річчям Львівського церковного собору в 1981 р. на сторінках «Журналу Московської Патріархії» з'явилася велика стаття І. Федоровича під назвою: «До 35-ти річчя возз'єднання УГКЦ Галичини з Російською Православною Церквою». На думку автора, однією з основних причин ліквідації УГКЦ є співпраця греко-католицького кліру з німецькою окупаційною адміністрацією в часи Другої світової війни, Автор пише: «священики і миряни уніатської церкви дізналися справжнє обличчя свого керівництва. По-новому осмислили і історію самої унії», зумовивши, таким чином, рішення Львівського церковного собору. А. Драненко в статті «Протопресвітер Гавриїл Костельник і Львівський Собор 1946 р.», написаній у кінці 1990-х рр., спробував дати оцінку Львівського собору і важливості його рішень для розвитку вікових традицій православ'я в Україні. Автор указує, що державно-каральні методи возз'єднання галицьких уніатів після Собору 1946 р. дискредитували процес з'єднання. Арешти, репресії уніатського духовенства й віруючих, а тому Православна церква в очах уніатів стала асоціюватися з владою комуністів. Автор статті підкреслює, що «скасування унії було чисто «політичним» актом, сама влада скомпрометували цей процес. Терор ніколи і нікому не приносив користі. Навіть ті, хто раніше симпатизував радянській владі, бачачи що відбувається, змінили своє ставлення до неї. Радянська влада, а з нею і все російське (включаючи і церкву), остаточно і наполегливо в очах західних українців почала набувати образ ворога» [11, с. 22].

Сучасний український дослідник Я. Дашкевич стверджує, що «факт тиску енкаведистів був вирішальним і змусив Г. Костельника виконати роль ката унії». Історик уважає, що «виною усього були

московфільського гатунку, православні погляди Г. Костельника». Чи так це насправді, сьогодні важко казати, проте спогад о. Гавриїла про обрання української національної орієнтації змушують засумніватися в присуді Я. Дашкевича. Московфільство, за Г. Костельником, – «це справжній боляк на організмі українського народу. Його треба щоскоріше зліквідувати, бо наш національний організм доти не буде здоровий, доки цей новотвір розсаджуватиме його. Нехай московфільство буде й слабе, як у Галичині по світовій війні, та воно страшенно шкодить нам перш за все в очах москалів і поляків. Воно творить для них доказ, що ніби наш нарід є тільки етнічною масою, з котрого можна виліпити такий національний тип, який кому потрібний». Ставить під сумнів московфільську орієнтацію Г. Костельника дослідник І. Гирич – учень Я. Дашкевича, який посилається на оцінку московфільства самим Г. Костельником у статті «Чому я став українцем?»: «Це справжній боляк на організмі українського народу. Його треба щоскоріше зліквідувати, бо наш національний організм доти не буде здоровий, доки цей новотвір розсаджуватиме його» [2, с. 12].

Неоднозначно оцінено діяльність Г. Костельника й серед українського національного визвольного руху, а саме в колі діячів ОУН(б). Г. Костельник був добре знайомий із членами проводу ОУН(б) Р. Шухевичем та М. Лебедем, які були його учнями в міжвоєнний період і з якими він підтримував контакти до 1945 р. Останні визнавали Г. Костельника одним з авторитетних діячів церкви, прихильників української національної ідеї і намагалися улітку 1941 р. залучити його до державотворчих заходів ОУН(б). Підтвердженням цього, зокрема, слугують численні довідки на Г. Костельника, підготовлені в післявоєнний період у МДБ УРСР. Роки Другої світової війни стали важким випробуванням для Г. Костельника та його родини. У 1943 р. два його сини – Іреній і Зиновій – пішли добровольцями в дивізію ваффен-СС «Галичина», однак не брали участі в боях на фронті й у 1945 р. потрапили в англійську зону окупації, звідки перебралися до Великої Британії. У травні 1944 р. до Югославії виїхала його донька Христина. Провідники національно-визвольного руху пропонували отцеві Костельнику припинити співпрацю з радянською владою та вивезти його за кордон, однак отримали відмову. З огляду на це, пише працівник музею «Територія терору» О. Пагіря, «ОУН присудила йому смертний вирок. Водночас, бачивши наслідки свого творіння (Львівський церковний собор 1946 р.), отець почав чимраз дужче сумніватися в його доцільності, органи держбезпеки, які стежили за ним, фіксували антирадянські висловлювання та слова каяття за ліквідацію УГКЦ». Варто зазначити, що сучасник тих подій о. Кладочний уважає, що «моральні утиски» римського кліру є однією з можливих причин переходу Г. Костельника в православ'я. Крім бажання відплати Римові, Г. Костельник керувався ще й іншим мотивом. Дослідник Й. Кладочний називає це «страхом перед більшовиками». Коли Й. Сталін постановив знищити Українську греко-католицьку церкву, то її могло врятувати лише «возз'єднання» з православ'ям. Очевидно, Гавриїл Костельник це розумів, тому намагався вберегти і мирян, і клір від арештів та знищення [7, с. 390].

З іншого боку, як зазначають сучасні дослідники Д. Веденєєв, О. Лисенко, контррозвідники майстерно використали гіпертрофовану амбіційність, марнославство й неприховане бажання Г. Костельника «увійти в історію». Від них не вдалося приховати й поступове розкладання особистості священика, утрату ним психологічної рівноваги, що спричинено смертю сина, страхом перед можливим арештом, і вимушене «продавлення» справжніх поглядів і переконань, нарешті – необхідність діяти за сценарієм радянської спецслужби, що до того вчинила небачений погром Православної церкви. Нестандартний спосіб мислення й дій, висока ерудиція Г. Костельника, його зверхнє ставлення до навколишніх, розхитана втратаю дітей (загибель Богдана, еміграція Зенона й Іриня, виїзд доньки з чоловіком до Югославії) і тиском усесильних «органів» психіка, індивідуальні комплекси, зверхність і навіть деякий снобізм, складність нюансів його богословсько-філософського світобачення та «перспективної лінії» церковного будівництва викликали відчуження від сучасників, конфлікт із тими, хто його оточував, учасниками українського визвольного руху, а також представниками радянської влади й спецслужби (С. Карін став за рівнем розуміння церковної «специфіки» та відповідності інтелекту Г. Костельника швидше винятком). Документи НКВС–НКДБ свідчать, що насправді Г. Костельник виношував власні плани, засновані на розриві УГКЦ із Папською курією й створенням не підпорядкованої Москві «Української церкви» (незалежної чи автономної), а також досягнення особистого високого становища в цьому новоутворенні. При цьому він виявляв твердість в обстоюванні особистої (формальної) незалежності від органів держбезпеки, наївно сподіваючись на те, що зможе вести «власний курс». Чекісти ж мали всі підстави вважати, що в глибині душі лідер «Ініціативної групи» не «самий образо-

ваний священник Западної України [...]» і сприймає політику радянської влади, охоплений розповсюдженими в регіоні на рівні побутової свідомості ідеями націоналізму й етносоціальними фобіями. Численні донесення агентури свідчили, що Г. Костельник та його однодумці намагалися в обхід владики Макарія вести «свою гру» зі створення «української церкви» й «модернізованого православ'я», мовляв, ідеться лише про вихід з-під влади Ватикану, а в іншому місцеве священство залишиться католицьким [1, с. 166].

Найбільш слушною, на нашу думку, є оцінка філософа відомим канадським дослідником історії церкви професором Б. Боцюрківа: «Незалежно від того, що керувало Г. Костельником та його соратниками – страх, розрахунок, чи все це разом, – одне є певним: обравши те, що вважали меншим злом, вони тим самим надали радянському режимові можливість створити враження “добровільності самоліквідації” УГКЦ і возз'єднання більшості духовенства з Руською православною церквою. Попри все, члени “Ініціативної групи” були сповнені рішучості зберегти в церкві, що “возз'єдналася”, її національний характер і докласти, по можливості, всіх зусиль, щоб не перервати тяглість її історичного розвитку. Майбутнє мало стати свідком, наскільки вдалими були їхні зусилля для збереження того, що можна було зберегти, в умовах, коли влада робила все, щоб інтегрувати галицький “П'ємонт” у російську радянську імперію [...]» [6, с. 30].

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Отже, така неординарна особистість, якою був протопресвітер Г. Костельник, як і суперечливість його церковної діяльності, потребує подальшого дослідження та глибокого переосмислення. Лише подолавши стереотипи й упередженості, сформовані впродовж десятиліть пануванням тоталітарного режиму з його ідеологемами та односторонніми оцінками, сучасна історична наука буде спроможна проаналізувати й сформулювати неупереджені оцінки минулого та його діячів, що, зі свого боку, має стати запорукою для подальшого становлення зрілості української нації, виборення нею державності й можливості протистояти зовнішнім викликам.

Джерела та література

1. Веденєєв Д., Лисенко О. «Самый образованный священник Западной Украины...» Радянські спецслужби й о. Гавриїл Костельник у 1939–1948 роках. *Сторінки воєнної історії України*: зб. наук. ст. Київ, 2016. Вип. 18. С. 120–168.
2. Гирич І. Від Данила Галицького до Омеляна Пріцака: штрихи доісторіографічних студій Ювіляра. *Логос*. Львів, 2006. 24 с.
3. Гірник О. Гавриїл Костельник як філософ на порозі нової наукової парадигми. *Історія релігій в Україні*: [наук. щорічник. 2006 р.]. Львів: Логос, 2006. Кн. II. С. 61–69.
4. Гриньох І. Російсько-більшовицький погром. *Світильник істини. Джерела до історії Української богословської академії у Львові*. Торонто; Чикаго, 1983. Ч. III. С. 333–382.
5. Дашкевич Я. Постаті: Нариси про діячів історії, політики, культури. Львів, 2006; (2-ге доповн. вид. Львів, 2007). 302 с.
6. Лагудза Д. І. Феномен д-ра о. Гавриїла Федоровича Костельника в історії української літератури. *Культура як феномен людського духу багатогранність і наукове осмислення*: зб. тез доп. III міжнар. курсантсько-студентської наук. конф. Львів: ЛДБЖД 2015. С. 47–49.
7. Мірчук І. Л. Філософські погляди Гавриїла Костельника: автореф. дис. ... канд. філос. наук. Львів, 2002. 34 с.
8. Пагіря О. Гавриїл Костельник та ОУН: проблема стосунків (1941–1948 рр.). *Сторінки історії України*: зб. наук. ст. Київ, 2008. Вип. 7. С. 387–397.
9. Стеценко В. Гавриїл Костельник – оригінальний релігійний мислитель і філософ. *Історія релігій в Україні*: наук. щоріч. Кн. 2. Львів: Логос, 2015. 540 с. С. 113–123.
10. Тамаш Д. Гавриїл Костельник медзи доктрину и природу. *Нови Сад*. 1986. 322 с.
11. Ярема Р. Львовский Церковный Собор 1946 года в свете торжества Православия в Западной Украине. Киев: КИТ, 2012. 320 с.

Павел Юрчишин, Руслан Белозеров. Протопресвітер Гавриїл Костельник в оцінках сучасників і дослідників: історіографічний аспект. В статті в контексті основних подій життя й діяльності протопресвітера о. Гавриїла Костельника характеризуються основні напрями його діяльності, розкриваються малоизвестні факти біографії протопресвітера Гавриїла Костельника й представляється аналіз оцінок сучасниками його діяльності, філософських і богословських поглядів, а також освітається неоднозначність оцінок дослідниками особистості Г. Костельника, його ролі в суспільно-політичних процесах в Галиції в міжвоєнний і післявоєнний періоди, визначаються основні напрями й проблеми подальших досліджень.

Ключевые слова: контрверсионность, УГКЦ, национально-освободительное движение, «Инициативная группа», протопресвитер, философ, богослов, межконфессиональные отношения.

Pavlo Yurchyshyn, Ruslan Bilozorov. Activities of the Archpriest Havryil Kostelnyk in the Assessments of Contemporaries and Researchers. In the article in the context of main life events and activities of the archpriest Havryil Kostelnyk, were described the main directions of his activities, revealed unrenowned facts about the biography of the archpriest Havryil Kostelnyk and there was emphasized an analysis of assessments of his activities by contemporaries, philosophical and theological views and also there was highlighted the ambiguousness of H. Kostelnyk personality researchers' assessments, his role in the socio-political processes in Galicia during the inter war and after the war periods, were described the main aspects and problems of further researches.

Key words: controversy, UGCC, the national liberation movement, «The Initiative group», the archpriest, a philosopher, a theologian, interfaith relations.

Стаття надійшла до редколегії
13.06.2018 р.

УДК 069(477):[001:62

Алла Дмитренко

Музеї пізнавальної науки й техніки в Україні: становлення та перспективи розвитку

У статті, на основі аналізу інформації з музейних сайтів та інших джерел проаналізовано особливості становлення музеїв пізнавальної науки й техніки в різних містах України та перспективи їх розвитку. Розглянуто форми юридичної приналежності музеїв науки й техніки. Відзначено специфіку музейних предметів та особливості поводження з ними; показано особливості побудови музейних експозицій; проаналізовано основні форми інтерактивного навчання дітей і молоді різних вікових груп; висвітлено основні напрями роботи музеїв пізнавальної науки й техніки як науково-розважальних центрів; визначено нові форми музейної комунікації та сприйняття інформації відвідувачами.

Ключові слова: музей, науково-технічний музей, інтерактивний музей, музей пізнавальної (цікавої) науки й техніки, музейний туризм.

Постановка наукової проблеми та її значення. Музей як соціокультурний феномен чутливо реагує на зміни суспільства і його досягнення. Тому історія музеїв – це не лише історія їх появи й формування колекцій, але й зміна їх ролі в суспільстві. Останні десятиліття характеризується стрімким розвитком науки та поширенням нових технологій, які швидко проникають у наше життя. Успіхи технічного прогресу ставлять нові вимоги й перед музеями. Задля поширення науково-технічних знань серед широкого загалу, особливо різновікових груп дітей, у різних державах світу створюються інтерактивні музеї цікавої (пізнавальної) науки нового типу, де всі експонати перебувають у вільному доступі. В останні роки такі музеї виникають і в Україні, пропонуючи відвідувачам, крім ознайомлення з експозицією, різноманітні навчальні програми, наукові й розважальні шоу та ін. Музеї пізнавальної науки, цікаві для різновікової музейної аудиторії, активно включаються в мережу екскурсійних маршрутів, сприяючи розвитку туристичної привабливості того чи іншого регіону України. Активно розвивається музейний туризм як специфічна форма діяльності сучасних музеїв у сфері культурного туризму. Тому вивчення особливостей побудови та форм діяльності музеїв пізнавальної науки й техніки в Україні є актуальним.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Музеї цікавої науки й техніки на сьогодні не стали об'єктами спеціальних наукових досліджень. Однак дослідники все активніше піднімають питання ролі інтерактивних форм музейної роботи та музеїв в епоху інтерактивної культури. Зокрема, поширення нових сучасних форм роботи з відвідувачами, нових форм представлення експозиції в українських музеях і способи їх інтеграції у світовий електронний інформаційний простір розглядають Р. Маньковська та С. Шман [11; 27].

© Дмитренко А., 2018